

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZGODOVINO

ANA URŠIČ

**Korespondenca kot vir medsebojne komunikacije v času 1.
svetovne vojne**

Pisma avstro-ogrskega vojaka Ignaca Lična (s fronte)

Diplomsko delo

Mentor: red. prof. dr. Božo Repe
Somentor(-ica): asist. Maja Vehar

Univerzitetni študijski program prve stopnje:
Etnologija in kulturna antropologija,
Zgodovina; DVO

Komen, 2017

Za vse napotke in pomoč pri izdelavi diplomskega dela se zahvaljujem svoji somentorici ter mentorju.

Za arhivsko gradivo se zahvaljujem družini Ličen in očetu Ivanu, ki so skrbno hranili pričujočo korespondenco in me opozorili nanjo, da sem jo lahko uporabila za to diplomsko nalogo.

Zahvalila bi se tudi vsem ostalim domačim in fantu za podporo in potrpljenje.

IZVLEČEK

Korespondenca kot vir medsebojne komunikacije v času 1. svetovne vojne

Prva svetovna vojna je močno zaznamovala svetovno zgodovino, s soško fronto je ostala v spominu Primorcev. Diplomaska naloga prikazuje usodo družine Ličen iz Branika med letoma 1914 in 1918, v katerih so družinski člani ohranjali vezi s pomočjo pisem. Ignac Ličen je bil namreč vpoklican v avstro-ogrsko vojsko, domov pa je redno pisal obširna pisma, ki so v diplomski nalogi obravnavana glede na posamezne tematike. Skozi pisma lahko sledimo njegovi poti, preprekam v vsakdanjem življenju in močnim čustvom, ki se jim je predajal pod težo domotožja. Namen diplomske naloge je predstaviti vojakovo pot in vsebino korespondence, kot primer osebnega doživljanja zgodovine, katera je v zadnjih letih na področju raziskovanja vedno bolj priljubljena. V diplomski nalogi je najprej podan širši časovni okvir prve svetovne vojne, saj je mednarodno dogajanje povezano z dogajanjem v rodnem kraju Ignaca Lična. Predstavljen je pomen korespondence in dopisovanja ne le med višjimi sloji, temveč tudi pri običajnih ljudeh. Naloga sledi poti Ignaca v času njegovega služenja in se ob tem dotika tematik, kot so delavnik, povezanost s partnerico, družina, otroci, ženska v času vojne, razmere na fronti in v njenem zaledju,

Ključne besede: prva svetovna vojna, korespondenca, Ignac Ličen, soška fronta, Branik.

ABSTRACT

Correspondence as a source of mutual communication during the First World War

The First World War strongly marked the history of the world, and it remained in the memory of the people from Primorska region especially with the Battles of the Isonzo. The diploma paper presents the fate of the family Ličen from Branik in 1914 to 1918, in which family members maintained relationships through letters. Ignac Ličen was recruited to the Austro-Hungarian army, and he regularly wrote extensive letters, which were discussed in relation to individual themes in the diploma thesis. Through the letters we can follow his path, the obstacles in everyday life and the strong emotions he was given under the weight of homesickness. The purpose of the thesis is to present the military path and the content of correspondence, as an example of a personal aspect of history, which has become increasingly popular in recent years of research of historians. First of all, in the diploma thesis, I gave a wider time frame of the First World War and its events. I then linked the international events to

events in Ignac Ličen's homeland. I also touched on the importance of correspondence, not only among higher classes, but also in everyday people. Then the thesis follows the path of Ignac during his service, and touches upon topics such as work, connection with his partner, family, children, woman during the war, the situation on the front and in its hinterland, and more.

Key words: First World War, correspondence, Ignac Ličen, The Battles of the Isonzo, Branik.

KAZALO

IZVLEČEK	3
KAZALO	5
KAZALO FOTOGRAFIJ	7
1 UVOD	8
2 PRVA SVETOVNA VOJNA.....	10
3 BRANIK V PRVI SVETOVNI VOJNI.....	11
4 POMEN VOJAŠKE KORESPONDENCE.....	13
5 IGNAC LIČEN	15
6 IGNAČEVA VOJAŠKA POT	17
7 PISMA IGNACA LIČNA	19
7.1 Delavnik.....	20
7.2 Povezanost med partnerjema	20
7.3 Domotožje	21
7.4 Ženska v vojnem obdobju.....	22
7.5 Razmere na kmetiji	23
7.6. Odnos do otrok	24
7.6 Družina Ličen v begunstvu.....	24
7.7 Voščila	26
7.8 Pomanjkanje hrane	26
7.9 Bolezen v času vojne	28
7.10 Cenzura v pismih.....	29
7.11 Pozdrav v pismih	30
8 KONČNO KONEC	31
9 JEZIK IN PISAVA V PISMIH IGNACA LIČEN	32

10 ZAKLJUČEK.....	33
11 SLOVAR DOMAČIH IZRAZOV	35
12 VIRI IN LITERATURA	36
12.1 Arhivski viri.....	36
12.2 Elektronski viri	36
12.3 Pisma	36
12.4 Ustni viri.....	36
12. 5 Literatura	36

KAZALO FOTOGRAFIJ

Slika 1 Ignac Ličen (prvi z leve), 1911–1912.	16
Slika 2 Dolg in lep pozdrav ter risba, na kateri je Ignac narisal ženin in svoj portret, je vsebovalo pismo iz Rottenmanna, poslano 23. marca 1916.	30

1 UVOD

Diplomsko delo predstavlja del družinske zgodovine, prikazuje pa tudi dogodke, ki so pomembno zaznamovali dogajanje na Goriškem in Krasu v začetku 20. stoletja. Prva svetovna vojna je namreč to območje izredno zaznamovala in spomin nanjo je še danes zapisan v zavesti tamkajšnjih prebivalcev, tudi moje družine.

Namen tega diplomskega dela je predstaviti korespondenco med mojim prapradedom Ignacem Ličnom in njegovo družino (ženo in otroki) iz obdobja službovanja v avstro-ogrski vojski v letih 1914–1918. V prvem delu je opisana zgodovina Goriške in Branika med letoma 1914 in 1918, v nadaljevanju pa je predstavljena vsebina korespondence Ignaca Lična. V delu sem se torej posvetila korespondenci ter časopisnim člankom, v katerih so lokalni poročevalci poročali o dogodkih med letoma 1914 in 1918, ko je Ignac Ličen služil v avstro-ogrski vojski, in literaturi, ki govori o tem času. V sklopu raziskav o veliki vojni¹ zasledimo sledeče teme: ženska, otroci v vojni, družina, šola v vojni, življenje vojnih ujetnikov in beguncev, zdravstvo, preskrba vojakov in civilnega prebivalstva, pomanjkanje hrane in še kaj. Prve raziskave na tematiko ženska in družina v vojni, ki bo tukaj izpostavljena, se začnejo že v prvi polovici šestdesetih let 20. stoletja v Angliji, lahko bi rekli da pričakovano.² Kot pravi Marjana Kos, so teme vsakdanjega življenja postale pomembne šele v zadnjih nekaj desetletjih, na Slovenskem pa so pravi vrhunec dosegle ob 100. obletnici 1. svetovne vojne. Dr. Petra Svolfšak v enem izmed svojih prispevkov o prvi svetovni vojni pravi, da so za obravnavanje dogodkov zgodovine svetovne vojne med letoma 1914 in 1918 najbolj značilne tematike nacionalnih okvirjev in »tradicionalna« razmerja med vojaškim in civilnim, redkeje pa se to obdobje obravnava z vidika manjših ali večjih skupnosti, pri čemer je treba poudariti, da je poleg mestne ali vaške skupnosti neposredno prav družina nosila največje breme vojaškega spopada.³ Prva svetovna vojna je prizadela malodane vsako slovensko družino. Raznovrstnost vojnih usod prebivalcev slovenskih dežel je botrovala tudi raznovrstnosti družinskih usod, na katere je še zlasti vplivala fronta, ki se je 24. maja 1915 odprla na slovenskem etničnem ozemlju in s tem

¹ Poimenovanje velika in svetovna vojna je v splošno rabo prišlo šele po izbruhu druge svetovne vojne. (glej Fussell, Paul. *Velika vojna in moderni spomin*. Ljubljana: Studia Humanitatis, 2013, 535.)

² Kos, Marjana. »Kaj v vsakdanje življenje prinese vojna?« V: *Kuge, lakote in vojske–reši nas, o Gospod. Kranjska v prvem letu vélike vojne*, ur. Eržen Podlipnik, Elizabeta, 30. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2014, 30.

³ Svolfšak, Petra. »Slovenske begunske družine v 1. svetovni vojni.« V: *Vojne na Slovenskem*, ur. Maja Godina Golija, 11–25. Ljubljana: Založba ZRC, 2012, 11.

neposredno posegla v življenja civilnega prebivalstva na novem bojišču prve svetovne vojne, na soški fronti.⁴

In prav eni izmed takih zgodb sem se posvetila v tej diplomski nalogi. Bližina soške fronte je močno zaznamovala družino Ličen, katere pisma sem vzela v pregled. Zaradi fronte so morali otroci z materjo oditi na Štajersko, medtem ko se je oče še vedno bojeval po frontah Avstro-Ogrske monarhije. Preko pisem lahko spoznamo, kako so se vojna in dogodki, neposredno povezani z njo, poigrali z usodo in odnosi v družini Ličen. Prikazujejo nam skrite misli in življenje ostarelega vojaka v zadnjih vrstah fronte ter življenje soproge in otrok v zaledju fronte in kasneje v begunstvu.

⁴ Svolfjšak, *Slovenske begunske družine v I. svetovni vojni*, 12.

2 PRVA SVETOVNA VOJNA

Ko se je 28. junija 1914 v Sarajevu zgodil incident, v katerem je Gavrilo Princip ustrelil avstro-ogrskega prestolonaslednika nadvojvodo Franca Ferdinanda in njegovo ženo Sofijo, si nihče ni predstavljal, da bo to začetek obdobja, ki ga v zgodovini najdemo pod imenom prva svetovna vojna. Vendar se je izkazalo, da so desetletja diplomatskih povezovanj prinesla razdelitev Evrope na dva tabora, poznana kot centralne in antantne sile.⁵ Vojaški obvezniki so leta 1914 v večini Evrope odhajali na fronto ob domoljubnem vzklikanju množic in s pesmijo na ustih, prepričani, da bo vojna kratka. Že v nekaj mesecih pa se je pokazalo, da bo spopad, ki ga je sprožil atentat v Sarajevu, povsem nova oblika vojaške konfrontacije in temeljit prelom s preteklostjo.⁶

Italija je ob izbruhu »velike« vojne, 3. avgusta 1914, navkljub zavezniški pogodbi z Avstro-Ogrsko in Nemčijo razglasila nevtralnost in se tako za slabo leto izognila vojaškemu spopadu. Navezala je diplomatske stike z antantnim taborom in začelo se je nekajmesečno diplomatsko pogajanje. Italija je za svojo nevtralnost od Avstro-Ogrske zahtevala Južno Tirolsko, Avstrijsko Primorje s Trstom, nekaj otokov v Jadranu in drugo. Avstro-Ogrska je lahko ponudila le Trentino na Južnem Tirolskem in s tem ni zadovoljila italijanskih zahtev. Tako je 26. aprila 1915 prišlo do sklenitve Londonskega sporazuma med antantnimi silami in Italijo, saj so te lahko ponudile zahtevano ozemlje za vstop v vojno proti centralnim silam.⁷ Nato je 23. maja 1915 napovedala vojno Avstro-Ogrski, ki se je bojevala že na dveh frontah: srbski in ruski.⁸ Zahodna fronta se je raztezala od obal Severnega morja do švicarske meje, na njej pa sta si stali nasproti francosko-angleška in nemška vojska. Vzhodna fronta, kjer se je ruska armada spopadla z avstro-ogrsko vojsko v Galiciji ter nemško v Vzhodni Prusiji, je potekala od Baltika do romunske meje.⁹ Z vstopom Italije v vojno se je odprla še ena zelo pomembna fronta, ki je

⁵ Komac, Jernej. »Občina Soča med prvo svetovno vojno. Vojaško in civilno dogajanje v neposrednem zaledju prve frontne linije.« Diplomsko delo, Filozofska fakulteta UL, 2015, 9.

⁶ Vodopivec, Peter. *Velika vojna: Prva svetovna vojna v zgodovini 20. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 2005, 8.

⁷ Simić, Marko. *Po sledih soške fronte*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998, 10–11.

⁸ Nečak, Dušan, Božo Repe. *Prelom: 1914–1918. Svet in Slovenci v 1. svetovni vojni*. Ljubljana: Založba Sophia, 2005, 110.

⁹ Svolfjšak, Petra. *Soška fronta*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1994, 7–14.

močno zaznamovala slovensko območje, še bolj pa samo Primorsko. Nekdanji zaveznici sta odprli novo evropsko bojišče – jugozahodno fronto, soško fronto.¹⁰

Avstro-ogrška stran je italijanske namere spremljala že dolgo pred začetkom sovražnosti. Utrjevala je mejo, vendar bolj v notranjosti (na Tirolskem, Koroškem, Gorenjskem), da ne bi vznemirjala Italijanov, dokler so bili še formalno njihovi zavezniki. Za obrambo so organizirali pisano vojsko, ki je bila sestavljena iz domobranstva, ogrskega domobranstva, orožništva, stalnih obrambnih posadk, železniške in obalne zaščite in prostovoljnih strelcev.¹¹ Tudi slovenski možje in fantje so odšli na fronto v upanju, da bodo ob božiču že doma.¹² Do tega ni prišlo, svet je šokirala vseobsežnost ter totalnost vojne, njena množičnost in neusmiljena brutalizacija. V letih 1914–1918 se je na bojiščih v raznih delih Evrope borilo okoli 65 milijonov mož, ki so bili opremljeni s smrtonosnejšim orožjem kot kdaj koli prej.¹³

3 BRANIK V PRVI SVETOVNI VOJNI

Če hočemo dobro razumeti dogajanje v Braniku, vasi, kjer je živel Ignac Ličen, moramo poznati tudi zgodovinsko dogajanje širše okolice v 1. svetovni vojni. Primorska se je namreč leta 1915 znašla med dvema poloma, Italijo in Avstro-Ogrsko. Kraji, kot je Branik in njegov zaselek Grižnik, kjer je Ignac Ličen z družino živel, so bili sicer upravno pod Avstro-Ogrsko, bili pa so v neposredni bližini italijanskega ozemlja.

Italija, ki je bila na začetku vojne nevtralna, je podpisala Londonski sporazum. S tem je prestopila k antantnim silam, ki so ji v zameno obljubile velik del ozemlja, pod katerega je spadalo tudi področje soške fronte. 23. maja 1915 je Italija Avstro-Ogrski napovedala vojno. Novo bojišče, jugozahodna fronta, je bilo dolgo kar 600 kilometrov, potekalo pa je od prelaza Stelvio na tromeji Švice, Avstrije in Italije do Jadranskega morja. Najpomembnejši je bil južni krak fronte, ki je prečkal slovensko etnično ozemlje,¹⁴ imenoval pa se je soška fronta. Ta je bila največje bojišče na Slovenskem, ki je potekalo od Rombona do Bovške kotline, se na levem bregu Soče povzpelo na Javoršček do Krna in se nato ponovno spustilo na Mrzli vrh do Soče

¹⁰ Svoljšak, *Soška fronta*, 13–14.

¹¹ Nečak in Repe, *Prelom*, 111.

¹² Podbersič, Renato, *Ob obletnici začetka svetovne morije*. <http://www.casnik.si/index.php/2014/06/28/ob-obletnici-zacetka-svetovne-morije/> (pregledano dne 29.5.2017).

¹³ Vodopivec, *Velika vojna*, 8.

¹⁴ Svoljšak, *Soška fronta*. 14.

pri Doljah. Tu je fronta prečkala reko in oblikovala tolminsko mostišče na desnem bregu Soče. Levi breg je predstavljal bojno linijo vse do Sabotina, kjer je bilo goriško mostišče. Kraško bojišče je potekalo od Vrha do La Rocce pri Tržiču, kjer se je zahodno od izliva reke Timav soška fronta končala.¹⁵ Avstro-ogrske vojake na tirolskem delu fronte je vodil feldmaršal Viktor Dankl von Krasnik, na soškem delu fronte pa je poveljeval poveljnik 5. armade general infanterije Svetozar Borojević plemeniti Bojna.¹⁶

Vojaški spopad Avstro-Ogrske s sosednjo Italijo, ki se je dogajal na Goriškem, je močno posegel v življenje tukajšnjega prebivalstva, tudi Braničanov. Možje in fantje, ki so se do tedaj bojevali in umirali na ruskem in srbskem bojišču, so tako prišli na domačo zemljo, kjer so se borili proti zahodnim sosedom. Nekateri so v teh bojih, v katerih se niso borili le za cesarja in Avstrijo, darovali življenja za obrambo slovenske zahodne narodne meje.¹⁷ Civilno prebivalstvo se je začelo iz teh krajev množično umikati, kljub temu pa je bilo utrjevanje fronte sprva počasno in precej površno, saj so se kmetje po Krasu upirali in prerekali z oblastmi, ki so želele vinograde, njive in pašnike razriti in spremeniti v jarke in utrdbe.¹⁸

V tem času je Rihemberk spadal pod sodni okraj Ajdovščina v pokneženi grofiji Goriško-Gradiščanski, ki so jo sestavljale še Gorica, Gradišče ob Soči, Sežana in Tolmin. Glavarstvo je bilo razdeljeno na 13 sodnih okrajev. Sodni okraj Ajdovščina je bil sestavljen iz trinajstih občin, med njimi je bila tudi občina Rihemberk. Davčna občina Rihemberk z vsemi zaselki je leta 1910 štela 1865 prebivalcev, ki so prebivali v 359 hišah.¹⁹ Kraj se je sicer prvotno imenoval Branica. Šele kasneje so ga preimenovali v Rihemberk, kar je ime gradu, ki stoji nad samim krajem. Od leta 1955 se kraj ponovno imenuje Branik. V nalogi bom večkrat uporabljala ime Rihemberk, saj je bilo to ime v času 1. svetovne vojne tudi v uporabi.²⁰ Takrat je imel Rihemberk štirirazredno šolo.²¹ Po odhodu večine prebivalcev v begunstvo je prenehal pouk v osnovni šoli. Šolsko poslopje je bilo spremenjeno v bolnišnico.²² Na območju Rihemberka so

¹⁵ Svoljšak, *Soška fronta*, 14–16.

¹⁶ Prav tam. 115.

¹⁷ Sedmak, Drago, »Rihemberk v vrtincu prve svetovne vojne.« V: *Kronika Rihemberka – Branika II*. Branik : Krajevna skupnost. Kulturno prosvetno društvo Franc Zgonik Branik, 2006, 63.

¹⁸ Nečak, Repe. Prelom. 111.

¹⁹ Prav tam. 53–52.

²⁰ Snoj, Marko. *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Založba Modrijan. 2009, 44.

²¹ Sedmak, »*Rihemberk v vrtincu prve svetovne vojne.*«, 52–54.

²² Cvetko, Vidmar, *Kronika Rihemberka–Branika*. Branik: Svet krajevne skupnosti Branik, 1994, 138–139.

pred vojno delovali tudi različni trgovci in obrtniki. Trgovci so prodajali jestvine in mešano blago ter vino. Tu pa so delovali tudi čevljarji, ključavničar, kovači, kolarji, krojači, mesarji, mizarji, peki, sodarja, zidarje in strojar kož. Mnogo je bilo tudi gostilen in krčem.²³ Življenje krajanov se je spremenilo z mobilizacijo, ki jo je opisal Franc Kodrič: »V Rihemberku je bila nedelja, 27. julija 1914, zelo žalostna, saj so se mobilizirani možje in fantje na železniški postaji poslavljali od svojih dragih. Odhajajoči mobiliziranci so tolažili objokane žene in otroke ter zaskrbljene starše, da se bodo kmalu vrnil, ker vojna ne bo trajala dolgo.«²⁴

Svojci vpoklicanih so vesti o dogajanju na frontah spremljali preko časopisja.²⁵ Z vstopom Italije v vojno pa se jim je vojno dogajanje močno približalo. Še pred italijanskim obstreljevanjem Rihemberka v avgustu 1916, so ta kraj preletavala italijanska letala in nad tamkajšnjo železniško postajo na bližnjo okolico nekajkrat odvrгла bombe. Bombardiranje železnice ni bilo naključje, saj je ta avstro-ogrski strani omogočala dovoz vojaštva, raznih sredstev za bojevanje in vsega drugega materiala na področje Rihemberka. Od tu so ga nato transportirali na bojna polja ob Soči, v Gorico ali pa na Kras.²⁶ Poleg človeških žrtev je prva svetovna vojna je na Goriškem in v Posočju prekinila tudi gospodarsko rast slovenskega podeželja. Zapečatila je konec »zlate dobe«. Vojna je prinesla opustošenje, begunstvo, vojaško rekvizicijo pridelkov in blaga, pomanjkanje in lakoto.²⁷

4 POMEN VOJAŠKE KORESPONDENCE

V osemdesetih letih dvajsetega stoletja postanejo glavne teme zgodovinopisja o prvi svetovni vojni »vojna doživetja« in »vojne izkušnje« posameznika ter skupin na fronti in v zaledju. Materialna podlaga teh raziskav pa so bili privatni dnevniki, spomini in korespondence vojakov in civilistov, vojne razglednice, fotografije, frontni časopisi in materialni ostanki vojne. Takrat se začne znanstveno ceniti slikovno gradivo in vojna pošta postane pomemben vir za t. i. »zgodovino od spodaj«, za »zgodovino malega človeka«.²⁸ Pomen vojaške korespondence je

²³ Sedmak, »Rihemberk v vrtincu prve svetovne vojne«, 52–54.

²⁴ PANG 645, Zbirka fotokopij, t. e. l., »Franc Kodrič, Branik: Prva svetovna vojna in italijanska okupacija«.

²⁵ Sedmak, »Rihemberk v vrtincu prve svetovne vojne«, 60.

²⁶ Prav tam, 81.

²⁷ Verginella, Marta, »Velika vojna med spominom in pozabo.« V: *Soška fronta 1915–1917: Kultura spominjanja*, ur. Vincenc Rajšp, 79–88. Ljubljana: Založba ZRC, 2010, 84.

²⁸ Lukan, Walter. »Zgodovinopisje o prvi svetovni vojni.« V: *Velika vojna in Slovenci: 1914–1918*. Ur. Peter Vodopivec. 16–34. Ljubljana: Slovenska matica, 2005, 26.

bil v vseh vojnah izredno velik in njeno temeljno poslanstvo je bilo ustvariti ali ohraniti vez med fronto in zaledjem, med vojaki in njihovimi družinskimi člani ali prijatelji, med vojaki in družinami v novih začasnih bivališčih v notranjosti Avstro-Ogrske (tudi v begunskih taboriščih) in Italiji. Dnevnike in pozneje spomine so pisali predvsem bolj izobraženi udeleženci svetovne vojne, pisanje pisem pa ni bilo odvisno od socialnega statusa oz. izobrazbe.²⁹ Dokaz za to tezo so zagotovo tudi Ignačeva pisma, pisanje pisem je bilo namreč odvisno od vztrajanja in zavedanja, da je ne glede na okoliščine (cenzura, nepredvidene razmere na bojišču, negotovost, ali bo pismo sploh prišlo do naslovnika, ipd.) treba obdržati stike z ljudmi, s katerimi so se na silo razšli, in s svetom, ki so ga morali zapustiti.³⁰

Pisemske vezi z domačimi so nudile ohranjanje tradicionalnih družinskih razmerij, skrb za gospodarstvo, hkrati so z njimi vojaki iskali uteho in izražali željo po nadaljevanju utečenega, mirnega življenja po koncu morije.³¹ Vojaki so pisma pisali tudi zato, da bi ohranili občutek za svojo individualnost med množico drugih in da bi se obvarovali pred osamljenostjo in zavrženostjo. Pisanje dnevnika in dopisovanje z domačimi je namreč delovalo kot učinkovito sredstvo za premagovanje osamljenosti.³² Imelo je pozitivne učinke, vzdrževalo pa je tudi domovinsko vzdušje, ki je imelo velik pomen, tako na fronti, kot doma, zato so oblasti dopisovanje omogočale in celo spodbujale.³³ Vojaki so se v pismih, dopisnicah, razglednicah in drugih vrstah zapisov, razpisali o svojih vtisih, občutjih itd. To jim je zelo veliko pomenilo, saj so se lahko za trenutek oddahnili od naporne in stresne službe, ki so jo opravljali tako na fronti, kakor tudi v njenem zaledju. O tem je v enem izmed svojih pisem zapisal Ignac takole: »/.../ker to je moje veselje do Vas pisati in se z vami pogovarjati; za to mi nima zmanjkati tudi če jesti nimam.«³⁴

O pomenu vojaške pošte, ki je bila takrat edina vez vojakov z domačimi, je zapisal Kristjan Maver sledeče: »Vojaška pošta je v tej kruti vojni odigrala veliko in pomembno vlogo. Pošta je bila takrat edini tesnejši stik z domačimi in prijatelji. Še tista skromna sporočila, ki so bila že natisnjena na vojaških dopisnicah 'Jaz sem zdrav in se mi dobro godi' so pomenila veliko

²⁹ Svoljšak, »Slovenske begunske družine v 1. svetovni vojni«, 13.

³⁰ Prav tam, 24.

³¹ Prav tam, 13.

³² Verginella, Marta. »Velika vojna v avtobiografskih zapiskih slovenskih vojakov.« V: *Velika vojna in Slovenci: 1914–1918*, ur. Peter Vodopivec. 175–184. Ljubljana: Slovenska matica, 2005, 175.

³³ Verginella, »Velika vojna v avtobiografskih zapiskih slovenskih vojakov«, 181.

³⁴ Pismo soprogi, Stainach, 13. oktober 1915.

olajšanje prejemniku, če so bila sporočila ročno napisana v pismu, na razglednici ali sliki, pa je bilo veselje še toliko večje. Vojaku na vojnem polju je prav pošta, ki je bila takrat odlično organizirana, pripomogla k dvigu morale, vojakove misli je za krajši čas peljala na svoj dom, k družini in prijateljem.»³⁵

Že sodobniki vojne so opazili, da predvsem v pismih nastaja bolj živa in resnična slika vojne kot interpretacija kateregakoli zgodovinarja. Ugotovili so, da bodo potomci iz nje izvedeli več o dogajanju na fronti in življenju doma kot iz vseh povojnih biografij velikih mož.³⁶ Pisma vojakov so bila zaradi prepričanja javnosti, da so za raziskovanje pomembnejša, objavljena, prepisana in interpretirana v bistveno večji meri kot pisma njihovih domačih. Verjetno pa so se pisma vojakov ohranila tudi zato, ker so zanje bolj skrbeli. Redkeje so del družinske dediščine postala pisma drugih družinskih članov, in to ne glede na vojno usodo oziroma okoliščine.³⁷ Tako je bilo tudi v primeru korespondence, ki sem jo pregledala.

5 IGNAC LIČEN

Ignac Ličen se je rodil leta 1870 v Rihemberku. Domače ime njihove domačije je bilo pri »Ančknih«. Ignac je bil kmečki fant, a hkrati zelo razgledana oseba, o čemer pričajo tudi njegova pisma. Vojaščino je kot mlad fant služil pri artileriji v 5. polku trdnjavskega topništva v Hercegnovi v Boki Kotorski. Po odsluženi vojaščini se je leta 1896 priženil na Grižnik nad Rihemberkom. Poročil se je z Josipo (Jožefo) Grižnik. V zakonu so se jima rodili štirje otroci: prvorojenec Franc, ki je kmalu po rojstvu umrl, Marija, Antonija, ki je umrla v begunstvu v Avstriji, in Ivan, ljubkovalno v pismih poimenovan kot Zanut. Ignac je poleg dela na kmetiji opravljal tudi službo lovskega čuvaja.³⁸

³⁵ Maver, Kristjan. *Prva svetovna vojna: Soško bojišče 1914–1918*. Nova Gorica: samozaložba, 2014.

³⁶ Lutarh, Oto. *O žalosti niti besede*. Ljubljana: Založba ZRC, 2013, 13.

³⁷ Prav tam, 12–13.

³⁸ Ustni vir, Ivan Uršič, intervju.

Slika 1 Ignac Ličen (prvi z leve), 1911–1912.³⁹

V mirno družinsko življenje je posegla prva svetovna vojna in mobilizacija julija 1914. Bralci *Goriškega lista*⁴⁰ so na god Sv. Ane lahko prebrali: »*Delna mobilizacija. Slavnemu uredništvu dnevnika Edinost. Njegovo cesarsko in kraljevo Apostolsko Veličanstvo je blagovolilo narediti delno mobilizacijo ter delni vzklic in poziv črnevojne. Natančnejši tozadevni ukazi se morejo posneti iz razglasov, ki so v dotičnih vojaških teritorialnih okrajih javno nabiti. V Trstu, dne 25. junija 1914.*«⁴¹

Ta delna in kasneje tudi splošna mobilizacija, ki sta zajeli vojake od 17. do 42. leta starosti, starejši (do 48. leta) so bili vključeni v črnovojniške enote, sta bili le uvod v vrsto vpoklicev, ki so si sledili vedno pogosteje. Prišlo je tudi do sprememb, saj so že v aprilu 1915 podaljšali črnovojniško obveznost do 50. leta starosti.⁴² Ignac je sodil med starejše letnike. Bil je vpoklican nekoliko kasneje in sicer v 27. Domobranski pehotni polk. S svojo družino je vzdrževal stike predvsem preko pisem, ki so se ohranila do danes. Med drugo svetovno vojno so jih domači zakopali na skrivno mesto, saj so se bali, da jih bodo uničili nemški ali italijanski vojaki, ki so pogosto prihajali k njihovi hiši, ki je bila na samem.⁴³

³⁹ Družina Ličen, zasebna last.

⁴⁰ Časopis *Goriški list* je izhajal med leti 1914 in 1915 v Gorici.

⁴¹ *Goriški list* (Gorica), 22. april 1915, 2.

⁴² Sedmak, *Rihemberk v vrtincu prve svetovne vojne*, 55.

⁴³ Uršič, intervju.

Korespondenca Ignaca Lična obsega pisma, razglednice in dopisnice, skupaj 47 kosov, ki segajo v čas od 22. maja 1915 do 21. oktobra 1918. Poleg pisem se je ohranila tudi drobna beležka zapisov iz let 1917 in 1918. Prevladujejo pisma ženi, nekaj jih je poslal tudi svojim otrokom. Pisma so odraz Ignačevega osebnega doživljanja vojne, razkrivajo njegova čustva, vrednote. Kljub temu da so pisma intimne narave, iz njih izvemo veliko tudi o takratnem dogajanju, pa tudi o odnosih med ljudmi, o njihovem čustvovanju, doživljanju in vrednotah. Preko ohranjenih pisem sledimo Ignačevi vojaški poti in obveznostim, njegovim težavam in svetlim dnem pri služenju domovini. Nadrejeni so ga imeli radi, saj je bil že od doma navajen reda in discipline. *»Me imejo naprej postavljeni radi ker kdor je v mladosti pod strahom izgojen to je disciplina ali pokorščina ter ravno to je podlaga vojaku, da brez strahu in natančno opravlja svoje dolžnosti.«*⁴⁴ Imel je čin poddesetnika. Najprej je bil v gradbeni stotnji, nato pa pri stražarski bateriji dežurni poveljnik straže. Vadil je tudi rekrute, nikoli pa se ni bojeval na fronti, saj je bil že prestar in preslaboten. Med vojno se je večkrat zdravil v bolnišnicah, oziroma okrevail v zdraviliščih.⁴⁵

6 IGNAČEVA VOJAŠKA POT

Vojaška pot ga je peljala po krajih, kjer je imel 27. domobranski pehotni polk svoje vojašnice v zaledju: Sv. Nikolaj pri Mariboru, Liezen, Steinach, Frauenberg, Rottenmann, Weiz, Admont, Wöllersdorf, Maribor in Reka ... Domačim se je le enkrat oglasil s pismom, na katerem je bila navedena vojna pošta, kar kaže, da je bil v neposredni bližini fronte.⁴⁶

Prvi kraj Ignačeve vojaške poti je bil torej Sv. Nikolaj pri Mariboru. Od tu je Ignac potoval v Liezen, kjer je bil le kratek čas, a je vseeno pisal domov. Za tem je bil Ignac poslan v Steinach, od koder je poslal dve pismi in dve enaki dopisnici. Ti dve dopisnici sta imeli že natisnjeno znamko (iz tega lahko sklepamo, da jih je Ignac dobil zastonj). Na eni izmed dopisnic je poleg značilnega okroglega in črnega žiga še pravokoten vijoličen žig, ki je pomenil, da je bila pošiljka cenzurirana. Ker pa v pismu ni opaziti posegov cenzure, lahko sklepamo, da so organi cenzure pismo le prebrali. V njem ni bilo nič spornega, kar bi jih lahko zmotilo. Ignac je prosil sina Zanuta, naj pomaga svoji bolehni materi ter naj pozdravi gospoda strica Mužino.⁴⁷ V Frauenbergu je bil Ignac le pet dni in tudi od tu je poslal ženi dopisnico. Ignac se je nato preselil

⁴⁴ Pismo Ignaca soprogi, sv. Nikolaj, 2. julij 1915.

⁴⁵ Pisma Ignacija Ličen, hrani družina Uršič, Komen 31.

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ Pismo Ignaca sinu Ivanu, Stainach, 19. september 1915.

v Rottenmann, kjer je bil kar precej časa.⁴⁸ Na poti v drug zaledni tabor na Madžarskem, se je Ignac zelo približal bojni fronti, kar lahko sklepamo iz dopisnice, na kateri ni navedbe kraja pošiljanja. Na njej najdemo žig cezure in napis: Feldpostkorrespondenzkarte. Ignac je zapisal sledeče: »*Tu se sliši posebno ob slavčkovem petju gromenje topov. Tu se vidi zrakoplovno letanje.*«⁴⁹

Iz Olomuca na Moravskem sta ohranjeni dve pismi in dve enaki dopisnici. Tu se je Ignac zdravil v bolnišnici zaradi težav z ožiljem in nogami. Ta pisma so bila prav tako cenzurirana, na kar opozarja vijoličen žig. Hčeri Antoniji je med drugim napisal, da je njegovo potovanje trenutno prava zmešnjava ter da mu ni potrebno pošiljati ničesar, dokler se nekje ne ustali.⁵⁰ Naslednja postaja Ignačeve vojne odisejade je bilo mesto Weiz, kjer je bil le kratek čas, a se je s pismom vseeno oglasil domačim.⁵¹ Ignac je pogrešal svojo družino in domače kraje. To je želel nadoknaditi s pogostim pisanjem in tako držati stike s svojimi najbližjimi. Izrabil je vsak prost trenutek, da je pisal domov, bodisi v vojašnici, na vlaku, železniški postaji, bolniški postelji ... S pisanjem mu je hitreje minil čas, na ta način pa je tudi sprostil vse misli, ki so se mu podile po glavi. Vedno znova je v pismih prosil ženo, naj redno odgovarja na njegova pisma.⁵²

Iz Weiza je odšel v bolnišnico na Dunaj in nato v okrevališče v njegovi neposredni bližini. Od tam je bil premeščen v Admont, nato pa se je preselil v Wöllersdorf, od koder je domačim poslal največ dopisnic.⁵³ Zadnja postaja Ignačevega dolgega služenja v zaledju avstro-ogrske vojske je bila na Reki (Fiume), od koder je domov poslal dve pismi.⁵⁴

Veliki napori, pomanjkanje hrane in skrb za družino, so vplivali na njegovo zdravje. Imel je težave z nogami in žilami ter z očmi, napadla pa ga je tudi srbečica. Sredi leta 1916 je bil nekaj časa v bolnišnici v Olmützu na Moravskem, konec leta 1916 pa v bližini Dunaja oz. na Dunaju. Tja se je prišel zdraviti tudi v jeseni 1917 in tam ostal vse do začetka leta 1918. Ko je nekoliko okreval, je nadaljeval z vojaško službo, le da so ga premestili na lažje delovno mesto. Tudi ko je bil spoznan za invalida, ki ni sposoben nositi orožja, je ostal do konca vojne v pomožni

⁴⁸ Pismo, Frauenberg, 8. november 1915.

⁴⁹ Pismo, 8. maj 1916, K.K. Baukomp.1/Liv.27, Feldpost 172.

⁵⁰ Pismo hčeri Antoniji, Olomuc 17. junij 1916.

⁵¹ Pismo, Weiz, 5. september 1916.

⁵² Pismo, Weiz, 20. september 1916.

⁵³ Pisma Ignacija Ličen, hrani družina Uršič, Komen 31.

⁵⁴ Prav tam.

službi.⁵⁵ Posledično se je po koncu vojne zelo izčrpan in bolan vrnil domov in že leta 1920 za posledicami vojne umrl, star komaj 50 let, medtem ko je njegova žena Jožefa dočkala drugo svetovno vojno in izgubo sina Ivana.⁵⁶

7 PISMA IGNACA LIČNA

Ignac je v prvih pismih, razglednicah in dopisnicah, naslovljenih na svoje domače, pisal precej pozitivno in optimistično. Zanimalo ga je kaj se dogaja doma, kako gre pri kmetovanju brez njegove prisotnosti, hkrati pa jim je pisal, naj zanj ne skrbijo, saj se mu precej dobro godi. Postopoma pa je ta optimizem plahnel. Razmere so postajale vedno težje, hrana je bila iz dneva v dan bolj mizerna, poškodb in utrujenosti pa je bilo vedno več. Večkrat je v pismih podvomil v vrnitev domov. Vse pogosteje je pisal o pomanjkanju hrane, ljubezni do domačih, domotožju ... A nekaj skritega optimizma, ki je bil plod njegove prave ljubezni, je bilo mogoče še vedno zaznati. In takšen optimizem je bil "kriv" za njegovo vzdržljivost in tudi vztrajnost mnogih drugih vojakov, ki so daleč od doma doživljali podobno kalvarijo. K temu pa so prav gotovo prispevali stalni stiki z domačimi, ki so jih takrat lahko vzdrževali le s pošto. O svojem počutju je na začetku vojne napisal sledeče: *»Jaz sem tudi hvala Bogu zdrav in prav veselega srca!«*⁵⁷ V enem izmed prvih dopisov je o razmerah v vojaški službi pisal zadržano: *»Zame saj veš, kakor Zate (ženi o. p.), ni bilo posebnih dobrot za sedaj se ne morem veliko pritoževati, ker tacemu sem že vajen.«*⁵⁸ Odhod v vojsko je jemal kot dolžnost do domovine, saj pravi: *»Posebno sedaj domovina rabi mnogo vojakov za obvarovati domovino, ki jo od vseh strani nameravajo nam vzeti. Radi tega mora se veliko žrtvovati in potrpeti!«*⁵⁹

Ignac se ni prav veliko oziral na velike pretrese, ki so se takrat dogajali po Evropi in tudi na Slovenskem. Nikoli ni veliko komentiral političnega dogajanja ali pa kakšnih drugih časopisnih novic, prav tako ni komentiral dogajanja na frontah oziroma v zaledju, razen ko je želel potolažiti najbližje. Tudi ni pisal o odnosih z drugimi vojaki, pač pa je govoril o vsakdanjih stvareh, kot je oskrba s hrano, ter o sovaščanih na frontah. Zelo ga je zanimalo, kako je doma, kako potekajo kmečka in hišna opravila. Vedno se je spomnil tudi godov svojih otrok in žene

⁵⁵ Pisma Ignacija Ličen, hrani družina Uršič, Komen 31.

⁵⁶ Uršič, intervju.

⁵⁷ Pismo, Stainach, 13. oktober 1915.

⁵⁸ Pismo, Stainach, 1. september 1915.

⁵⁹ Pismo, Frauenberg, 8 november 1915.

ter cerkvenih praznikov. Ko je utegnil, je šel tudi k maši. »Kar me vprašaš kako da zame je: Ti odgovarjam glede hrane mi ni preslabo seveda nekaj treba prikupit.«⁶⁰

Že v drugem letu vojne je hrane začelo primanjkovati in njegovo pisanje se zaostri. Pretresljive so njegove prošnje domačim, naj mu pošljejo kaj hrane, sicer ne bo vzdržal. Proti koncu vojne so se njegove prošnje še stopnjevale. V vsakem pismu in dopisnici jih je še posebej prosil, naj mu pošljejo kruh: »naj bo taki kakor imaš pri roki, samo da bo, dober bo.«⁶¹ Zaradi velikega trpljenja in pomanjkanja je postal pesimističen: »Vojska mi je boleost pomnožila v preozebljenje, da nikdar več pri pravem zdravju ne bom!«⁶²

7.1 Delavnik

Domačim je v pismih zelo podrobno opisal svojo vojaško službo in tako lahko spoznamo, kako je potekal njegov delovni dan v vojašnici. Ignac je bil dežurni poveljnik straže. V enem izmed pisem je omenil, da piše med nadzorom ruskih ujetih vojakov. Vadil je tudi rekrute.

»...tukaj se res trudimo od 5 ure do 10 in pol ali tudi počitek do 2 popoldne. Od 2 popoldne zopet do 5 ure se dela potem befel po befelu prostost do 9 ure zvečer potem pa spat mirno, pa ne pri ženi ni nobene nadleže.«⁶³

7.2 Povezanost med partnerjema

Iz ohranjenih pisem se kaže velika povezanost med partnerjema. Ignac je svojo ženo zelo spoštoval in to v pismih vedno znova tudi poudarjal. Vsak dopis, ki ga je poslal domov, je bil zapolnjen do zadnjega kotička, kar priča o tem, da je Ignac močno pogrešal svojo ženo, družino, pa tudi ostale sorodnike. V večini dopisov je prosil, naj mu odgovorijo na vsako pismo, saj si resnično želi vedeti, ali je z njimi vse v redu in kako se jim godi. Sam pa pravi, da ga k pisanju pisem in izkazovanju čustev: »dolžnost veže in bila je vedno navada Tebi odkrit vse moje srce!«⁶⁴ Poleti 1915 je v enem izmed pisem napisal: »Zatorej prosim da mi odgovoriš na vse

⁶⁰ Pismo, St. Nikolaj, 2. julij 1915.

⁶¹ Pismo, 8. april 1917.

⁶² Pismo, 21. junij 1917.

⁶³ Pismo, St. Nikolaj, 2. julij 1915.

⁶⁴ Pismo, Rottenmann, 8. januar 1916.

moje dopisnice in pisma, kar sem ti jih poslal, če si jih prejela da sem radoveden! Jaz vedno pišem ker sem radoveden o svojej ljubi družini.«⁶⁵

Ni se zadrževal tudi pri izkazovanju čustev ob tem, ko je dobil pismo, kot je razvidno iz naslednjih stavkov: »... kar se prav veselo zdi, da dobim kakšno besedo tam še od Vas. Nakar tudi neodnosno odgovarjam ter sem veselega srca ko mi naznanjaš da Vam lepo kaže, ter se vam tudi za vse Vaše srčne pozdrave zahvalim, ter ti na tvoje srčne pozdrave tudi srčno odzravljam.«⁶⁶ Vesel je bil, ko je slišal dobre novice od doma, svoji soprogi pa je večkrat namenil tudi besede tolažbe, saj je vedel, da ji sami na kmetiji ni lahko. »Tolažljiva beseda naj ti bo: podaj se usodi ter hvaležna bodi, da imaš kaj kuhati, zakaj vse živeče nas skrbi, da ne bi primanjvalo.«⁶⁷

Ignačevo pisanje je bilo čustveno obarvano in poetično, medtem ko je bila Jožefa v pismih bolj skopa s čustvi. Zagotovo tudi njej ni bilo lahko skrbeti za tako veliko družino in kmetijo, a v pismih ni jasno izražala čustev trpljenja. Kljub temu pa je našla čas in možu podrobno pisala o razmerah doma. Pisala je o dobri ali slabi letini, poljskih opravilih, gospodarjenju, oskrbi domače živine, o cenah življenjskih potrebščin in hrane, pomanjkanju, dogajanju v vasi in okolici, boleznih ... V primerjavi s soprogom je manj pisala o svojih doživljanjih. Vendar je tukaj zagotovo pomembna njuna situacija, saj je bil mož pod še večjim čustvenim pritiskom kot ona. Družina prav velikega pomanjkanja ni trpela. Ignačeva žena se je dobro znašla na kmetiji. Bila je iznajdljiva, prejemale in upoštevala je moževe nasvete, ves čas pa so ji pomagali tudi pridni in delavni otroci. Moža je tolažila, da imajo še vedno dovolj zalog in tako so tudi njemu pošiljali pakete s hrano in denar.⁶⁸

7.3 Domotožje

Že v prvem Ignačevem pismu zaznamo domotožje; zelo je pogrešal dom in družino. Prav zaradi tega je napisal toliko razglednic, dopisnic in pisem, ki so mu pomagala, da je lažje premagal ločitev od domačih in se še vedno počutil kot oče v družini. V enem izmed pisem je opisal svoje sanje, kako se je pripeljal v Rihemberk z vlakom. V sanjah ga je na postaji pričakala žena. Ob snidenju sta se poljubila in nato šla proti domu. Ker pa so poleti noči kratke, se je prebudil, še

⁶⁵ Pismo, St. Nikolaj pri Mariboru, 10. julij 1915.

⁶⁶ Pismo, St. Nikolaj pri Mariboru, 13. julij 1915.

⁶⁷ Pismo, Rottenmann, 8. januar 1916.

⁶⁸ Pisma Ignacija Ličen, hrani družina Uršič, Komen 31.

preden sta prišla domov in spoznal, da so to bile le sanje.⁶⁹ Ženi je v pismu zaupal, da je večkrat pri njej v mislih ali osebno, ko se prebudi, pa je ni več. Napisal ji je tudi, da je zadovoljen, ker tako skrbi za njega, mu pošilja denar in drugo, kar potrebuje, »da ni zapuščen«. Izrazil je željo, »da bi vsaj takšni viharji ne bili, da bi mi družino ne razpršili!«⁷⁰

7.4 Ženska v vojnem obdobju

V vojnem času so ženske prevzele skrb za posestva (tudi moška dela) in vaško življenje je na videz teklo nemoteno.⁷¹ Čeprav so v prvi svetovni vojni redko vstopale v vojsko, njihova vloga ni zanemarljiva, ob vojnih ujetnikih, nemobiliziranih moških in otrocih v vojnem času so predstavljale veliko večino delovno aktivne populacije.⁷² Ženske so za kratek čas postale eden gospodarskih stebrov družbe, prevzele so velik del produktivnih dejavnosti.⁷³

Okoli dve tretjini slovenske populacije je predstavljalo kmečko prebivalstvo. V predvojnem času so bile za delovanje kmetije in preživetje družine ključnega pomena različne oblike dela, tudi ženskega. Te so prinašale v hišno gospodinjstvo denar s prodajo uslug, domačih pridelkov in izdelkov na trgih in po domovih. Marsikatera kmečka hči je pred vojno služila kot hišna pomočnica in s svojim zaslužkom prispevala k družinskemu proračunu. Precej je bilo tudi kmečkih deklet, ki so pridobitno hišno delo opravljale v mestnih središčih po monarhiji in tudi izven nje. V času vojne pa so te dejavnosti zamrle. Življenje na kmetih je bilo pogosto težko zaradi vojaških rekvizicij in slabih letin ter zaradi pomanjkanja in pogostih kraj pridelkov. Kmetije v bližini bojišč so pogosto utrpeli tudi uničenje, obdelovanje pa je bilo povezano z velikim tveganjem.⁷⁴ Medtem ko so se ženske na podeželju soočile s prekomernim delom na poljih, so se meščanke iz revnejših slojev soočale z lakoto.⁷⁵ Če se je v zgodovino sprva uveljavilo mnenje, da je velika vojna korenito spremenila odnos med spoloma in da je

⁶⁹ Pismo, Olmütz, 2. julij 1916.

⁷⁰ Pismo, Olmütz, 2. julij 1916.

⁷¹ Kos, Marjana. »Kaj v vsakdanje življenje prinese vojna?«, 30.

⁷² Sterle, Urška, »K razumevanju ženskega dela v veliki vojni.« V: *Prispevki za novejšo zgodovino* 55/2 (2015), 104.

⁷³ Prav tam, 105.

⁷⁴ Prav tam, 112–113.

⁷⁵ Selišnik, Irena. »V zaledju vojnih zubljev.« V: *Velika vojna in Slovenci*, ur. Vodopivec Peter in Katja Kleindienst, 185–1908. Ljubljana: Slovenska matica. 2005.

pripomogla k enakopravnosti žensk, se je v nadaljevanju pokazalo, da se je tradicionalna vloga mater in hišnih gospodinj ohranila tudi v vojnem času.⁷⁶

Podobno je bilo tudi v družini Ličen. Josipa (Jožefa) Grižnik je bila preprosta kmečka žena in mati, ki se je razdajala za svojo družino in dom. Ob odhodu moža v vojsko je bila njena največja skrb, kako bodo preživeli. Razmišljala je, česa jim utegne v novih razmerah zmanjkati ali bodo morali spremeniti način življenja itd. Ignac je ženo skoraj v vsakem pismu prosil za pomoč. Žena je skrbela zanj, kolikor je mogla, tako da mu je pošiljala stvari, za katere je prosil v pismih – pa tudi skrbela za dom, družino in premoženje. Ignac ji je napisal, da ji nikoli ne bo mogel plačati za vse, kar je naredila zanj, bil ji je zelo hvaležen *»ali Bog naj te blagodari z nasipi dobrot«*.⁷⁷

7.5 Razmere na kmetiji

Ignaca je zelo skrbelo, kako je doma. Še posebej pogosto je spraševal, kako poteka delo na polju in kako so domače živali, kar je povsem razumljivo za kmečkega človeka. Družini je pri opravljanju kmečkih opravil povsem zaupal. Poleti leta 1915 je med drugim napisal: *»Me veseli da se primite vsakega dela ter da skrbite da se delo ogiblje čeravno mene ni da pokosite tudi /.../ Sem vesel da Vam pridelek tudi lepo kaže, res smo bili lepo obnaredili ter Bog Vam blagoslovi in varuje vsake nesreče ter da bi ne trpeli prevelikega pomanjkanja. Veseli me da je tudi pri živalih, kar je glavni steber, v redu.«*⁷⁸

In doma seveda ni bilo lahko, saj so vojno občutili tudi v zaledju, kar se v primerjavi s prejšnjimi vojnami ni dogajalo. Sredi oktobra leta 1915 je zapisal, da je vesel, da so domači pospravili "bndimo" in »trščak«, da je lep pridelek in da bodo tako lažje preživeli prihajajočo zimo.⁷⁹ V pismu 1. septembra 1915 je ženi svetoval, kako naj poskrbi za čebele: *»Čebelne panje zamaži z govno, da ne pridejo večče noter, drugače červi lahko vse uničijo.«*⁸⁰

Ob prebiranju pisem spoznamo, da je bil z mislimi, kljub napornim vojaškim obveznostim vedno na kmetiji in prav nobena podrobnost v zvezi s kmečkim delom mu ni ušla. Vedno je imel pripravljen nasvet za svojo soprogo. Kot skrben družinski oče in gospodar je družini

⁷⁶ Verginella, Marta. »Ženske v vojni in o véliki vojni.« V: *Prispevki za novejšo zgodovino*. 55/2 (2015), 56.

⁷⁷ Pismo, Olmütz, 2. julij 1916.

⁷⁸ Verginella, *Ženske v vojni in o véliki vojni*. 56.

⁷⁹ Pismo, Stainach, 13. oktober 1915.

⁸⁰ Pismo, Stainach, 1. september 1915.

večkrat napisal tudi kakšen koristen nauk, da bodo znali prav ravnati v težkih in nevarnih časih: *»bolje je več ko je mogoče svoje pri sebi imeti in čakati mirnejših časov!«*⁸¹

7.6. Odnos do otrok

Ignaca je zelo skrbelo za otroke, želel je, da bi bili otroci pridni in ubogljivi ter bi svoji materi pomagali, saj je bilo po njegovem odhodu od doma zelo veliko dela, ki bi ga sama ne zmogla opraviti. Še posebej je bil zaskrbljen ob ženini bolezni.⁸² V pismu sinu Zanutu (Ivanu) je naročil, naj bo priden in naj bo materi "prava podpora" v svoji moči. Po drugi strani ga je skrbelo, da se ne bi otroci pri težkem kmečkem delu preveč utrudili, kot na primer pri spravljanju gnoja: *»Le v vojski mora se iti ob vsakem vremenu in težavi ...«*⁸³ Ko je hčerka Tonca (Antonija) zbolela, je ženo prosil, naj še posebej poskrbi zanjo. Konec meseca marca pa je hčerki Tonci sporočil, da je vesel, ker je ozdravela. Prosil jo je naj pomaga mami *»kaj bol lahkega dela«* oz. naj ji bo vsaj *»slušna, pokorna in hvaležna. Potrpljenje železna duri prebije.«*⁸⁴ Z odhodom v begunstvo se je Toncino zdravje poslabšalo in je v begunstvu umrla.⁸⁵

7.6 Družina Ličen v begunstvu

Ženske, otroci in ostareli iz slovenskih krajev na levem bregu bojne črte so odšli na Kranjsko, Štajersko in Koroško, od tod pa v begunska taborišča po vsej monarhiji. Begunska taborišča Steinklamm, Gmünd, Wagna, »slovenski« Bruck na Litvi in »poslednje« Strnišče so postala začasno prebivališče 30 tisoče beguncev. Na videz urejeno življenje v »lesenih mestih«, sicer z omejenim gibanjem, a z delavnicami, šolami, vrtci in bolnišnicami, je bilo prepojeno s skrbjo za domače in domačije. Ko je vojna trajala že tri dolga leta in je v monarhiji zavladalo veliko pomanjkanje, je tudi v begunska taborišča vstopila huda lakota, zavladala sta nezadovoljstvo in nestrpna želja po vrnitvi.⁸⁶ Boji na soškem bojišču so ogrožali civilno prebivalstvo v mnogih krajih, ki so bili v neposrednem dosegu italijanskega topništva, tako kot tudi Rihemberk. Avstro-ogrske oblasti so zaukazale umik prebivalstva s prizorišča fronte. Po prvem begunskem

⁸¹ Pismo, Stainach, 13. oktober 1915.

⁸² Pismo, Rottenmann, 24. marec 1916.

⁸³ Pismo, Stainach, 1. september 1915.

⁸⁴ Pismo hčerki Antoniji, Rottenmann, 24. marec 1916.

⁸⁵ Uršič, intervju.

⁸⁶ Petra, Svoljšak. »Begunci« V: *Slovinci in prva svetovna vojna. 1914–1918*, ur. Marko Štepec, 62–63.

Ljubljana: Muzej novejše zgodovine Slovenije. 2008, 62

valu, maja 1915, so se tudi ob vsaki italijanski ofenzivi prizori z nesrečnimi begunci ponavljali.⁸⁷

Avstro-ogrsko oblasti so Rihemberčane 16. septembra 1916 naložile na vlak in skoraj vsi prebivalci rihemberških naselij Birsi, Bizjaki, Britof, Cvetroč, Vrh, Koup, Lojevi, Miklavi, Steske, Sv. Katarina, Tabor, Vas in Grižnik, kjer je živel družina Ličen, so se odpeljali v neznanost.⁸⁸ Po oblastnem ukazu so se morali v nekaj urah posloviti in pustiti nepospravljene pridelke na poljih in vinogradih, s seboj pa so lahko vzeli le nekaj obleke in hrane.⁸⁹ Odhod v begunstvo je mnogim izmed njih povzročil težave v stikih z mobiliziranimi svojci in obratno, ker le-ti niso imeli novih naslovov bivališč beguncev v krajih, kjer so ti bivali. Mobilizirani vojaki so se tudi redkeje javljali, ali pa je njihova pošta prihajala na stare naslove v Rihemberku in njegovih zaselkih, tam pa so bile domačije prazne.⁹⁰

To se ni zgodilo v primeru družine Ličen, ker so bili v rednih stikih, so vedno vedeli, kje se Ignac nahaja in tudi on je hitro vzpostavil stik z družino v begunstvu. Njihov naslov je bil: »b. Brunner in Winkling, Post Mauer Öhling, Nieder Östereich«, nameščeni pa so bili v begunsko taborišče Steinklamm ob reki Pilici blizu kraja Rabentein v Spodnji Avstriji. V pismih, ki so si jih med seboj pošiljali, lahko preberemo, da so se imeli člani družine Ličen v begunstvu kar dobro in niso trpeli pomanjkanja, saj so lahko z denarjem in paketi pomagali tudi Ignacu, ki pa je trpel vedno hujše pomanjkanje.⁹¹

Otroci so bili v begunstvu prisiljeni hoditi na delo k okoliškim kmetom, da so si prislužili hrano. Sinu Ivanu in hčerki Marički je svetoval, naj gresta, če le moreta, k Nemcem kaj pojest, samo naj ne delata preveč, da si ne pokvarita zdravja. V zadnjem pismu sinu Ivanu iz Wöllersdorfa 12. julija 1917 svetuje, naj ostane raje doma. Tudi če je preveč lačen, naj ne gre delat k skopuhom. Sina tudi poduči, naj pazi na zdravje, da si ga ne zapravi, tako kot si ga je že on.⁹²

⁸⁷ Sedmak, *Rihemberk v vrtincu prve svetovne vojne*. 79.

⁸⁸ Prav tam, 87.

⁸⁹ Vidmar, Cvetko ur. *Kronika Rihemberka–Branika*. Branik: Svet Krajevne skupnosti. 1994, 136.

⁹⁰ Sedmak, *Rihemberk v vrtincu prve svetovne vojne*. 65.

⁹¹ Pisma Ignacija Ličen, hrani družina Uršič, Komen 31.

⁹² Pismo, Wöllerdorf, 12. julij 1917.

7.7 Voščila

Ignac se je svoji domačih še posebej spomnil ob praznikih, kot so velika noč, novo leto in božič. Konec decembra 1916 je poslal domačim voščilo z bolnišnice na Dunaju: »*Voščim ti srečno pričeto 1917 ter božja volja da bi bila, vsaj v prihodnem letu vrnitev mirnih časov!*«⁹³ Dopisnica je bila naslovljena na ženo Josefo Ličen, ki je bila takrat z družino že v begunstvu. Na dopisnico je napisal, da upa, da ga bodo z Dunaja premestili zopet v Amstette in bo tako blizu svoje družine in se bodo lahko kmalu videli.⁹⁴

Na dopisnici poslani iz Wöllersdorfa družini 6. aprila 1917 je ob velikonočnih praznikih zapisal, da ni nikoli mislil, da bo v takem pomanjkanju kruha in vsake hrane preživel velikonočne praznike.⁹⁵ Spomnil se je tudi na ostale praznike, na godove svojih najbližjih tudi ni pozabil. Domačim je večkrat pisal, da je prosil za dopust. Ker so bili Italijani preblizu njegovega doma, mu niso dovolili oditi domov. Zelo si je želel dopusta, vendar so ga navadni vojaki le z težavo dobili. Pisal je, da je večkrat v sanjah doma. Šele, ko je bila tudi njegova družina v begunstvu, mu je uspelo pridobiti nekaj tednov dopusta. V pismu 5. julija 1916, je ženi hudomušno napisal: »*Pripravi se, saj objedel Te ne bom – se me ni treba bati...*«⁹⁶

7.8 Pomanjkanje hrane

Za Ignaca je postajalo vprašanje oskrbe s hrano in najnujnejšimi potrebščinami iz meseca v mesec bolj pereče. Že na začetku januarja leta 1916, ko je bil v vojašnici v Rottenmannu, je v pismu ženi zaupal, da primanjkuje hrane: »*Jaz si skušam, da je res, ki sem vsaki dan samo enkrat lačen in je zadosti celi dan; ali želodec je pa zdravi; tako naj bode samo tebi znano! Tako naj se dopolni za kakšno nekdanjo nezmernost; v božjo voljo se vdam ter Bog daj srečno dopolniti in zadostiti.*«⁹⁷ Pomen hrane je Ignac ponazoril z besedami: »*Kruh več kakor zlato, minaj karta več ko denar.*«⁹⁸ Aprila 1916 je ponovno pisal o velikem pomanjkanju in o lakoti ter jo prosil, da mu pošlje denar, »*zakaj samo sedaj živim.*«⁹⁹ Kljub slabim razmeram je bil še

⁹³ Dopisnica, Dunaj, 29. december 1917.

⁹⁴ Dopisnica, Dunaj, 29. december 1917.

⁹⁵ Dopisnica, Wollerdorf, 6. april 1917.

⁹⁶ Pismo, Olomutz, 5. julij 1916.

⁹⁷ Pismo, Rottenmann, 8. januar 1916.

⁹⁸ Pismo, Wollesdorf, 18. marec 1917.

⁹⁹ Pismo, Rottenmann, 16. april, Cvetna nedelja, 1916.

vedno optimističen, saj je zapisal: *»Po slabem vremenu se je navadno vjasnilo; tako pričakujem tudi jaz boljših dni od te pretekle zime.«*¹⁰⁰

V pismu iz Weiza z dne 20. septembra 1916 ni pozabil napisati, da mu je sin domačina Franeta Drejčkovega ob srečanju podaril *»za južno domačo salamo, in požirek žganja«*. To mu je zagotovo veliko pomenilo, saj je poleg srečanja z znancem iz domačega kraja dobil tudi nekakšno uteho v hrani.¹⁰¹ Stopnjevanje stiske je vidno v povečanih vsotah oz. količina, za katere je prosil. Na začetku je npr. prosil naj mu pošljejo 20 kron, kasneje pa je prosil tudi za več denarja. Na dopisnici, poslani 5. marca 1917 iz kraja Admont je med drugim soprogi napisal, kako siromašna je hrana: *»Imam za tvojo šefarco kave zjutraj, za toliko juhe in toliko tudi kolerabe, zelja ali repe na župi. To je minaža, za šefarco takega pa je večerja! Vi tam še neveste kako je drugot. Od tacega ne pišem Vam rad, ali sem skoraj primoran, da veš kako se zadržati (gorje!).«*¹⁰² V dopisnici družini z dne 6. aprila 1917 je potožil o razmerah: *»Tako da ta veliko v službi noč in dan nas je že močno vjela, da smo vsi prav mršavi in medli postali; tako švah, da bi se otrok v moža zaletel ga vrže, da se ne vzdrži od švahosti pomanjkanja hrane.«*¹⁰³ Ni se sramoval povedati, da je bil tudi zelo izčrpan. Prepričan je bil, da bodo mnogi onemogli zaradi velikega pomanjkanja. *»Za to veliko noč bi bil dober kakor najboljši maslenc, serkov kruh tudi brez soli«* je napisal v velikonočnem času.¹⁰⁴

Pisal je tudi o tem, kaj si je lahko privoščil in koliko kaj stane, da bi si lahko domači lažje predstavljali, v kakšnem pomanjkanju je živel. Domače je želel seznanil z že tako visokimi cenami, ki so se zaradi pomanjkanja živil še dvigovale. *»Hlebec kruha je vreden 15 kron, hlebec komisa, ko ga kdo prodaja je takoj okrog 15 mož, ki ponujajo tudi 7 kron za en komis. V kantini zvečer lahko kupiš zelje na vodi (drugega ne prodajajo) za polovico skodele 45 kron.«*¹⁰⁵

Dne 16. aprila 1917 je v dopisnici sporočil, da ne bo prišel na dopust, ker mora biti vsak dan v službi. Prosil je, naj mu pošljejo kar premorejo, saj so v primerjavi z Weizem v vojašnici v

¹⁰⁰ Pismo, Rottenmann, 8. januar 1916.

¹⁰¹ Pismo, Weiz, 20. september 1916.

¹⁰² Pismo, Admont, 5. marec 1917.

¹⁰³ Dopisnica, Wöllersdorf 6. april 1917.

¹⁰⁴ Prav tam.

¹⁰⁵ Pismo, Wollesdorf, 18. marec 1917.

Wöllersdorfu dobili polovico manj kruha in napovedali so jim, da ga bodo dobili še manj. »*Da bi Bog že ako je njega volja zaključil ta nemirni vojskin čas!*«¹⁰⁶

Čeprav vojaki o pomanjkanju ne bi smeli pisati, je Ignac zapisal, da so v Wöllersdorfu lačni tako vojaki, kot tudi civilisti, kar kaže na pravo sliko totalne vojne. Ženo je prosil, naj mu speče en par pogač in naj jih zašije v kako žakljevino. Na pošti naj kupi vozni list in naj mu pošlje prej ko more, naj stane poštnina kolikor hoče, samo da bo dobil paket. Naročil je, naj zraven paketa pošlje tudi dopis »eno korespondenc karto«, na katero naj zapiše, kdaj je paket poslala. Natančno ji je tudi razložil, kako mora pripraviti paket. Podrobna navodila je dajal tudi za pisma, za katera je bila še večja nevarnost, da jih ne bi prejel zaradi cenzure ali pa kakšne druge ovire.¹⁰⁷ Hvaležen za prejete pakete, je v enem izmed pisem odgovoril: »*Sam ne vem koliko je bil vreden tisti kruh in koliko bi ga cenil, ko ste mi ga zdaj poslali*«. ¹⁰⁸

7.9 Bolezen v času vojne

Čeprav je bil že v letih, so ga zdravniki potrdili za sposobnega za bojno polje in ženi je celo pisal, da naj bo zadovoljna in vesela, da ima moža, ki ga ne izvrže noben zdravnik.¹⁰⁹ Težke razmere pa so njegovo zdravstveno stanje poslabšale. Spomladi leta 1916 je zapisal, da je bil celo zimo zunaj v mrazu. Nikoli si ne bi mislil, da bo lahko toliko prenesel. »*Bil sem vedno zunaj celo zimo, ob vsacem vremenu od vidga do vidga; kar sem si vedno mislil, da tega ne bo mogoče mi vzdrževati; res truda polno, vedno z marš-kompanijo z 18 let in dalje mladeniči se lovit, jih voditi in vaditi!*«¹¹⁰

O svojem počutju je na začetku vojnega služenja sicer zapisal: »*Zdrav sem tako vedno je v glidih kaj pa ker je vojska moro biti potrpljenje in božja mast zraven pa gre dalje.*«¹¹¹ V pismu z dne 21. junija 1917 pa se je ženi potožil, da je zelo utrujen ter da čuti bolečine po prezebljih udih, posebno v nogah in rokah.¹¹² Pomanjkanje hrane in veliki naporji so zelo prizadeli njegovo zdravje, zato je moral večkrat na zdravljenje. Zaradi težav z nogami se je junija 1916 zdravil v bolnišnici v Olomucu na Moravskem. Domačim je pisal o svojem počutju, o tem, da mora

¹⁰⁶ Pismo, 16. april 1917.

¹⁰⁷ Pismo, 16. april 1917.

¹⁰⁸ Pismo, Wöllersdorf, 6. april 1917.

¹⁰⁹ Pismo, Rottenmann, 8. januar 1916.

¹¹⁰ Pismo, Rottenmann, 16. april, Cvetna nedelja 1916.

¹¹¹ Pismo, St. Nikolaj, 3. julij 1915.

¹¹² Pismo, 21. junij 1917.

veliko počivati, da lahko prenaša bolečine v nogah. Tudi julija se je še vedno zdravil v bolnišnici. Zdravnik mu je priporočil, naj veliko hodi, bolečine so le počasi popuščale. V pismu je napisal: »Z veliko mero potrpljenja sprejemam vse preizkušnje in kar mi povelje veleva, sprejemam vse hvaležno.«¹¹³ V pismih je izpostavljaj predvsem potrpežljivost: »Potrpljenje železne duri prebije.« Pripisal je še, da se ne more pohvaliti o dobrotah saj je »vojska, kar ena hudih kazni.«¹¹⁴

7.10 Cenzura v pismih

V Ignačevih pismih pogosto opazimo vijoličen žig, ki je bil oznaka vojaške cenzure, ne opazimo pa večjih posegov v pisma. Po tem lahko sklepamo, da je cenzurni urad pismo sicer prebral, ni pa naredil cenzure delov besedila.

Avstrijska cenzura je bila med prvo svetovno vojno eden od temeljev t. i. vojnega absolutizma, za katerega so bila značilna črtanja osnovnih človekovih pravic in široka diktatorska pooblastila v upravljanju države in vodenju vojne.¹¹⁵ Po začetku prve svetovne vojne naj bi avstrijske vojaške in civilne oblasti, kot je zapisal Janko Pleterski, z vojnim absolutizmom notranje utrdile državo in svoje državljane za bojevanje na frontah, zatrle pojave antimilitarizma vsakršnega izvora ter izvajale pritisk na vse, kar bi bilo sumljivega ali nezaželenega v okviru narodnih gibanj nenemških narodov, med njimi tudi slovenskega.¹¹⁶

Cenzura je pomembno oblikovala javno mnenje, s pisemsko cenzuro pa je država posegla na najbolj intimna področja človekovega bivanja. Posegla je v zasebnost vsakega državljana, nadzirala njegovo gibanje, misli, tegobe, redke radosti, ki jih je mogel doživeti v težkem vojnem vsakdanu.¹¹⁷ Edini cilj cenzure naj bi bil preprečiti pretok informacij v sovražno tujino, ne glede na to, preko kakšnega medija so novice potovale. Dejansko pa je šlo za nadzor prebivalstva in posameznih narodnih enot znotraj Avstro–Ogrske.¹¹⁸

¹¹³ Pismo, Olomuc, 2. julij 1916.

¹¹⁴ Pismo, Rottenmann, 24. marec 1916.

¹¹⁵ Svoljšak, Petra. »Slovenci v primežu avstrijske cenzure.« V: *Velika vojna in Slovenci*. Ur: Peter Vodopivec. Ljubljana: Slovenska matica, 2005, 109.

¹¹⁶ Pleterski, Janko. *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917. Poročili vojaške in vladne komisije*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1980, 5.

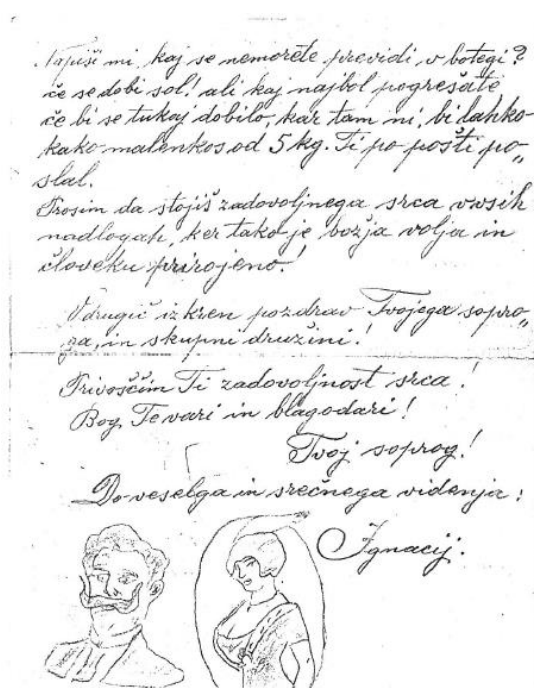
¹¹⁷ Svoljšak, Petra. *Slovenci v primežu avstrijske cenzure*. 111.

¹¹⁸ Prav tam.

Preko dnevnega časopisja so javnost seznanjali z osnovnimi pravili pisanja pisem, da bi se izognili morebitni zaplembi pisem zgolj zaradi formalnih razlogov. Priporočali so naj pišejo kratke dopisnice ali pisma, predolga pisma je namreč cenzura po skrbnem pregledu zavrnila. Pisma so morala biti odprta, napisana čitljivo, v latinici in s črnilom. Naslovi so morali biti nadvse točni in čitljivi, kar je bil prvi pogoj, da je bilo pismo odpravljeno.¹¹⁹ Na vse to je Ignac opozarjal ženo: »Naslov mora biti lep in razločno napisan, od sredine koverte dol-ne da vdari Zenzura stempel ravno na ime!«¹²⁰

7.11 Pozdrav v pismih

Ignac je v svojih pismih in dopisnicah posebno pozornost posvetil pozdravom. Največkrat je napisan ločeno od ostalega teksta, z večjimi črkami, včasih je bil ta tudi okrašen. Februarja leta 1916 je napisal ženi: »Ali bi si bila mislila v tej dobi vojaške pozdrave sprejemati.«¹²¹ Na spodnji sliki je vidna tudi risba, ki jo je Ignac narisal v pismu za ženo.

Slika 2 Dolg in lep pozdrav ter risba, na kateri je Ignac narisal ženin in svoj portret, je vsebovalo pismo iz Rottenmanna, poslano 23. marca 1916.¹²²

¹¹⁹ Svoljšak, Petra. *Slovenci v primežu avstrijske cenzure*. 111.

¹²⁰ Pismo, Weiz, 5. september 1916.

¹²¹ Pismo, Rottenmann, 6. februar 1916.

¹²² Korespondenca v lasti družine Uršič.

Nekateri pozdravi so bili daljši: *»Prosim, da stojiš zadovoljnega srca v vsih nadlogah, ker tako je božja volja in človeku prirojeno! V drugič iskren pozdrav Tvojega soproga in skupni družini! Privoščim ti zadovoljnost srca! Bog te vari in blagodari! Tvoj soprog! Do veselega in srečnega videnja: Ignacij.«*¹²³ Aprila 1916 je svoje pisanje zaključil z sledečimi besedami: *»Samo po miru že vse hrepeni! Da bi že enkrat ljubezen sovraštvo poteptala!«*¹²⁴ V nekaterih pismih ženi je bil tudi zelo čustven in v enem je takole zapisal: *»Če pisma niso v mladosti bila, so pa sedaj v starosti silna. In če ljubezni ni poprej, pride pa poznej!«*¹²⁵

8 KONČNO KONEC

Vojaško službo je Ignac zaključil septembra leta 1918 na Reki, kamor je prišel iz Maribora. Iz tega obdobja sta ohranjeni dve pismi, poslani na domač naslov, saj se je družina v tem času že vrnila iz begunstva. Domače v pismu sprašuje, kako je pridelek in jim svetuje, naj ga skrbno pospravijo. Ignac je zelo rad imel fige, ki jih omenja že na začetku svoje poti. V pismu ob koncu svoje poti pa sporoča, da si je v Opatiji kupil 24 fig belic za 1 goldinar *»Prav vlak je par minut stal, da so se ljudje s tem sadom okrepčali.«*¹²⁶ Za vsako malenkost živeža je bila *»ogromna draginja«*: 1 kilogram češpel je bil vreden 3 krone, 1 komisni kruh pa 12 kron. Opisal je tudi razmere v Opatiji. Poročal je o stvareh, ki so se mu kot kmetu zdele zanimive. Videl je, da je ajda že konec septembra vsa požeta in da so bili ljudje *»grozno od sonca ožgani.«*¹²⁷

V enem izmed zadnjih pisem 21. oktobra 1918, je zapisal, da je že skoraj peto leto od doma in da se mu bo zdelo vse prerajeno, če se srečno vrne. Ženi je dal častno besedo, naj se ga ne boji, saj mu bo vse prav, kar je naredila. Zapiše tudi, da mu je zelo težko, ker jim tudi to jesen ni mogel pomagati pri delu, čeprav si je to zelo želel. Pismo je nabito s čustvi in hrepenenjem po domu. Domačim je sporočil tudi, da so starejše letnike že odpustili in *»pričakuje se, da bi se že še kdaj na vrsto prišlo, da bi oproščen še domov prileziti zmogel; da bi se tam za kakšno skalo, vsake golazni očistiti zmogel ...«*¹²⁸

¹²³ Pismo, Rottenmann, 23. marec 1916.

¹²⁴ Pismo, Rottenmann, 16. april, Cvetna nedelja 1916.

¹²⁵ Prav tam.

¹²⁶ Pismo, Fiume, 27. september 1918.

¹²⁷ Prav tam.

¹²⁸ Pismo, 21. oktober 1918.

9 JEZIK IN PISAVA V PISMIH IGNACA LIČEN

Iz dopisov, ki jih je Ignac Ličen pošiljal svoje ženi domov in dveh ohranjenih pismih (druga se niso ohranila), ki mu jih je žena Jožefa poslala v vojno, je lepo vidna razlika v pisanju ter razgledanosti med partnerjema. Ignac je imel lično pisavo, ter tudi poznavanje slovenščine in pesniški jezik. Uporabljal je bogat jezik, poln primer, rekov in citatov, posledično je njegovo pisanje na nekaterih mestih pesniško, spevno in lirično. Žena je glede pismenosti in razgledanosti zaostajala za svojim možem. Njena pisma so napisana brez ločil, z veliko narečnimi izrazi, nekatere besede pa je zapisovala glede na izgovor, čeprav je pravopis narekoval drugače. Tudi vsebinsko je imela ožji spekter od moža, pisala je v glavnem o vsakodnevnih dogodkih in opravilih ter o stanju na kmetiji. Primerjava pisem pokaže, kako sta bili njuni izkušnji vojne različne ter kako se je razlikovalo tudi njuno dožemanje takratnih dogodkov.

10 ZAKLJUČEK

Prva svetovna vojna in soška fronta sta zagotovo še danes prisotni v spominu primorskih prebivalcev. To obdobje je raziskovalo veliko ljubiteljskih, pa tudi šolanih zgodovinarjev ter zbiralcev. V zadnjih letih se je pred vojaško-politično zgodovino postavila usoda preprostega človeka in njegovo doživljanje vojne. Te zgodbe odkrivamo predvsem preko ohranjenih dnevnikov, spominov, pesmi in pisem, ki so jih pisali udeleženci vojne.¹²⁹ Ker se individualna vojna izkušnja v njihovi pripovedi prepleta s širšim dogajanjem, se nam ponuja tudi možnost primerjave drž in razmišljanj vojakov, ki so se borili na posameznih evropskih bojiščih.¹³⁰

Vpogled v razmišljanje vojaka, ki se sicer ni boril v prvih vrstah, a je vseeno deloval v avstro-ogrski vojski, nam ponuja korespondenca Ignaca Ličen z njegovo družino. V pismih lahko sledimo njegovi poti in težavam, s katerimi se je soočal. Domotožje in skrb za dom sta zagotovo glavni zgodbi, ki sta zaznamovali celotno službovanje vojaka. V pismih je vidna tudi tematika begunstva. Jeseni 1916 so morali Rihemberčani iz domačega kraja v begunstvo in med begunci je bila tudi Ignačeva družina, ki jo je ta dogodek zaznamoval, še posebno po smrti Antonije, Ignačeve hčere. V pismih lahko preberemo, da se člani družine Ličen v begunstvu niso imeli tako slabo, saj so lahko z denarjem in paketi pomagali tudi Ignacu, ki pa je živel v vedno hujšem pomanjkanju. Državno skrb za begunce je načeloma prevzelo avstro-ogrsko notranje ministrstvo, ki je 8. junija 1915 poslalo na deželne vlade dopis, v katerem je pozvalo in prosilo, naj ljudje lepo sprejmejo begunce, ker so ti postali žrtve svetovne vojne.¹³¹

Usodi družine Ličen so podobne usode mnogih slovenskih družin: možje na fronti – žene, otroci in ostareli doma oziroma kasneje v begunstvu. Vsem so skupni skrb za preživetje, pomanjkanje hrane, veliki napor, strah, trpljenje ter želja, da se vojna čimprej konča, da se možje vrnejo domov. Ljudi, ki so preživeli vojno med letoma 1914 in 1918 skoraj ni več in vse kar so nam zapustili je ostalo v spominu, ki pa je pod različnimi vplivi, osebnimi in zunanjimi, podlegel času in se, da bi preživel, zavlekel v kot intimnega, osebnega, nedotakljivega.¹³² Zato je

¹²⁹ Svolfjšak, Petra. »Pisanje kot zdravilo ali oznanilo bodočim rodovom po slovenskih spominskih poteh velike vojne.« *Acta Histriae* 2011(19), 537.

¹³⁰ Verginella, *Velika vojna v avtobiografskih zapiskih slovenskih vojakov*, 181.

¹³¹ Svolfjšak, Petra. "Smo ko brez gnezda plašne ptice" (Alojz Gradnik, Molitev beguncev): slovenski begunci v Italiji in Avstro-Ogrski. V: *Soška fronta 1915–1917: Kultura spominjanja*, ur. Rajšp Vincenc. 89–104. Ljubljana: Založba ZRC. 2010, 92.

¹³² Svolfjšak, Petra. »Spomin na svetovno vojno.« V: *Slovenci in prva svetovna vojna. 1914–1918*, ur. Marko Štepec. 94–98. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2008, 94.

pomembno, da obujamo spomin na te čase, tudi s pomočjo pisem, dnevnikov in fotografij, saj najboljše pričajo o trpljenju ljudi v njihovih vsakdanjih življenjih in njihove osebne izkušnje vojne in dogodkov, ki so za vedno zaznamovali sodobno zgodovino. Tako pravi tudi Beer, glavni junak romana *Ubežni delci*: »Človekova vojna izkušnja se nikoli ne konča z vojno. Kakor človekovo življenje tudi njegovo delo ni nikoli dokončano.«¹³³

¹³³ Michaels, Anne, *Ubežni delci*. Prevod Teja Bivic. Ljubljana: Modrijan. 2017, 7.

11 SLOVAR DOMAČIH IZRAZOV

Bndima – trgatev

Češple – slive

Komis, komisni kruh – prepečenec

Maslenec – maslen kruh

Serkov kruh – koruzni kruh

Šefarca – zajemalka

Trščak - koruza

Župa – juha

12 VIRI IN LITERATURA

12.1 Arhivski viri

PANG 645, Zbirka fotokopij, t. e. 1., »Franc Kodrič, Kodrič, Franc. Branik: Prva svetovna vojna in italijanska okupacija«. PANG 645. Zbirka fotokopij, t. e. 1.

12.2 Elektronski viri

Podbersič Renato, Ob obletnici začetka svetovne morije. <http://www.casnik.si/index.php/2014/06/28/ob-obletnici-zacetka-svetovne-morije/> (pregledano dne 29.5.2017).

12.3 Pisma

Pisma Ignacija Ličen, hrani družina Uršič, Komen 31.

12.4 Ustni viri

Ivan Uršič, intervju opravila Ana Uršič, 2017, osebni arhiv avtorja.

12. 5 Literatura

Fussell, Paul. *Velika vojna in moderni spomin*. Ljubljana: Studia Humanitatis. 2013.

Komac, Jernej. »Občina Soča med prvo svetovno vojno. Vojaško in civilno dogajanje v neposrednem zaledju prve frontne linije.« Diplomsko delo, Filozofska fakulteta UL, 2015.

Kos, Marjana. »Kaj v vsakdanje življenje prinese vojna?« V: *Kuge, lakote in vojske – reši nas, o Gospod*. Ur. Eržen Podlipnik, Elizabeta. 30–38. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2014.

Lukan, Walter. »Zgodovinopisje o prvi svetovni vojni.« V: *Velika vojna in Slovenci*. Ur. Peter Vodopivec. 16–34. Ljubljana: Slovenska matica, 2005.

Lutarh, Oto. *O žalosti niti besede*. Ljubljana, Založba ZRC, 2013.

Maver, Kristjan. *Prva svetovna vojna: Soško bojišče 1914–1918*. Nova Gorica 2014.

Michaels, Anne. *Ubežni delci*. Prevod Teja Bivic. Ljubljana: Modrijan. 2017.

- Nečak, Dušan, Božo Repe. *Prelom: 1914–1918. Svet in Slovenci v 1. svetovni vojni*. Ljubljana: Založba Sophia, 2005.
- Pleterski, Janko. *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917. Poročili vojaške in vladne komisije*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1980.
- Sedmak, Drago. *»Rihemberk v vrtincu prve svetovne vojne.« V: Kronika Rihemberka - Branika II*, ur. Zalka Jereb, 51–100. Branik: Krajevna skupnost. Kulturno prosvetno društvo Franc Zgonik Branik, 2006.
- Selišnik, Irena. *»V zaledju vojnih zubljev.« V: Velika vojna in Slovenci*. ur. Vodopivec Peter in Katja Kleindienst, 189–190. Ljubljana: Slovenska matica, 2005.
- Simić, Marko. *Po sledih soške fronte*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998.
- Snoj, Marko. *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Založba Modrijan, 2009.
- Sterle Urška. *»K razumevanju ženskega dela v veliki vojni.« V: Prispevki za novejšo zgodovino 55/2 (2015)*, 103–125.
- Svoljšak, Petra. *Soška fronta*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1994.
- »Slovenci v primežu avstrijske cenzure.« V: Velika vojna in Slovenci*, ur. Vodopivec Peter in Katja Kleindienst, 109–127. Ljubljana: Slovenska matica, 2005.
- »Smo ko brez gnezda plašne ptice« (Alojz Gradnik, Molitev beguncev): slovenski begunci v Italiji in Avstro-Ogrski. V: Soška fronta 1915–1917: Kultura spominjanja*, ur. Rajšp Vincenc, 89–104. Ljubljana: Založba ZRC, 2010.
- »Spomin na svetovno vojno.« V: Slovenci in prva svetovna vojna. 1914–1918*, ur. Marko, Štepec, 94–98. Ljubljana: Muzej novejša zgodovine Slovenije, 2008.
- »Begunci.« V: Slovenci in prva svetovna vojna. 1914–1918*, ur. Marko, Štepec, 62–65. Ljubljana: Muzej novejša zgodovine Slovenije, 2008.
- »Pisanje kot zdravilo ali oznanilo bodočim rodovom po slovenskih spominskih poteh velike vojne.« Acta Histriae 2011(19)*, 523–540.
- »Slovenske begunske družine v 1. svetovni vojni.« V: Vojne na Slovenskem*, ur. Maja Godina Golija, 11–27. Ljubljana: Založba ZRC, 2012.

Verginella, Marta. »Velika vojna v avtobiografskih zapiskih slovenskih vojakov« V: *Velika vojna in Slovenci*, ur. Peter Vodopivec, 175–184. Ljubljana: Slovenska matica, 2005.

»Ženske v vojni in o véliki vojni.« V: *Prispevki za novejšo zgodovino* 55/2 (2015), 54–70.

»Velika vojna med spominom in pozabo« V: *Soška fronta 1915–1917. Kultura spominjanja*, ur. Vincenc Rajšp, 79–88. Ljubljana: Založba ZRC, 2010.

Vidmar, Cvetko, ur. *Kronika Rihemberka – Branika*. Branik: Svet Krajevne skupnosti, 1994.

Vodopivec, Peter. *Velika vojna: Prva svetovna vojna v zgodovini 20. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 2005.

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodno priznanimi standardi in veljavno zakonodajo.

Komen, 2017

Ana Uršič